

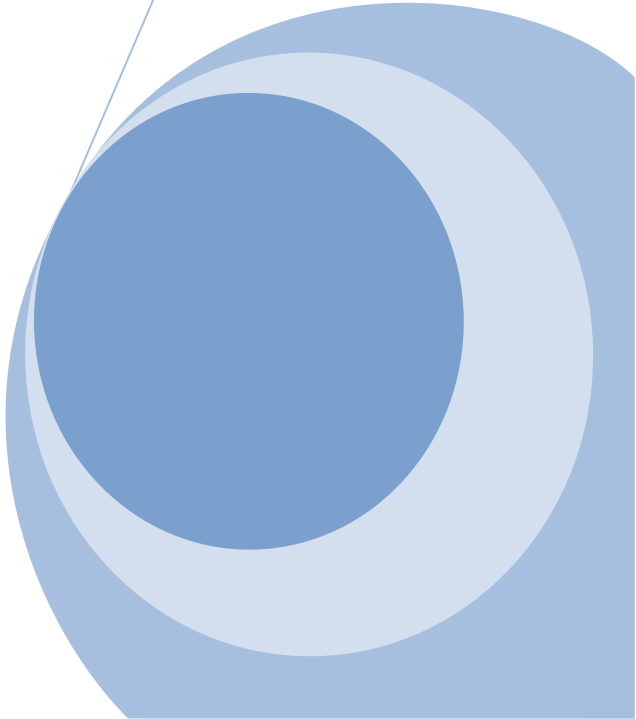

ویژگی‌های اشتغال گردشگری

ابتعال زندی

Ebtehal_zandi@yahoo.com

سهم اشتغال در بخش هتل، رستوران و گردشگری در کل جهان از اهمیت بالایی در دهه اخیر برخوردار بوده است. به طوری که در سال ۲۰۰۰ از ۱۲ شغل در جهان یک شغل متعلق به بخش گردشگری بوده است (سازمان بین‌المللی کار، ۲۰۰۱). این صنعت از نظر اشتغال دارای ویژگی‌هایی می‌باشد که از مهمترین آنها نیاز آن به نیروی انسانی بسیار در مقایسه با سایر بخش‌ها است. اکثر نیروی کار جذب شده در این صنعت از تخصص کمی برخوردارند و در مقایسه با سایر بخش‌ها نیروی کار به راحتی و سریع جذب می‌شود.

ویژگی‌های اشتغال گردشگری

ابتغال زندگی^۱

به‌طور کلی برای توسعه اقتصادی و ایجاد اشتغال نیاز به تغییرات اساسی و پایه‌ای در ساختار اقتصادی است. امروزه نقش مهم و اساسی در اقتصاد از بخش کشاورزی و صنعت به بخش خدمات تغییر جهت داده است. در واقع بر خلاف گذشته بخش‌های صنعت و کشاورزی نقش کمتری در توسعه اقتصادی و ایجاد اشتغال داشته و بیشترین اشتغال در بخش خدمات ایجاد می‌شود (لفظی، ۱۳۸۲، ۱۳). بخش خدمات در دوران اقتصاد قبل از صنعتی شدن جایگاهی نداشت و نگرش به این بخش، یک نگرش سطحی بود، بسیاری این بخش را غیر مولد می‌دانستند. اما در عصر حاضر، بالاترین ارزش افزوده و سهم اشتغال متعلق به این بخش است. چرا که روند رو به رشد زیربخش‌های جدید و گسترش زیربخش‌های موجود در بخش خدمات، همراه با افزایش درآمد سرانه، رشد شهرنشینی و نیاز بخش‌های دیگر مانند صنعت به این بخش، نگرش جدیدی به بخش خدمات ارائه نموده است. یکی از مهمترین این زیربخش‌ها بخش هتل، رستوران و گردشگری است.

سهم اشتغال در بخش هتل، رستوران و گردشگری در کل جهان از اهمیت بالایی در دهه اخیر برخوردار بوده است. به‌طوری‌که در سال ۲۰۰۰ از ۱۲ شغل در جهان یک شغل متعلق به بخش گردشگری بوده است (سازمان بین‌المللی کار، ۲۰۰۱). این صنعت از نظر اشتغال دارای ویژگی‌هایی می‌باشد که از مهمترین آنها نیاز آن به نیروی انسانی بسیار در مقایسه با سایر بخش‌ها است. اکثر نیروی کار جذب شده در این صنعت از تخصص کمی برخوردارند و در مقایسه با سایر بخش‌ها نیروی کار به راحتی و سریع جذب می‌شود. ویژگی‌های دیگر این صنعت فرصت‌های شغلی متعدد با مهارت‌های گوناگون می‌باشد. نسبت جذب نیروی کار در برابر میزان سرمایه‌گذاری شده بسیار بالاست و همین امر موجب شده است که این صنعت به‌عنوان یکی از روش‌های موثر جهت حل مشکل بیکاری پیشنهاد گردد. شورای گردشگری و مسافرت جهانی نیز برآورد کرده است که از هر کارگر و کارمند در سراسر جهان، یک نفر در صنعت گردشگری مشغول به کار است (گی، ۱۳۸۲، ۲۹۸). البته اثرات افزایش اشتغال در بخش گردشگری کشورهای در حال توسعه مساعدتر از کشورهای صنعتی است زیرا در کشورهای در حال توسعه زمینه و امکانات رشد صنعتی محدود است. فعالیت‌های صنعت گردشگری و رابطه میزان سرمایه‌گذاری و فرصت‌های شغلی که بر اثر آن فراهم می‌شود در تمام کشورها و مناطق مختلف یکسان و به یک نسبت نیست بلکه بر اثر عواملی نظیر خصوصیات مستقیم اقتصادی و سیاسی، خدمات کامپیوتری و فصلی بودن فعالیت و... متفاوت می‌باشد (سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، ۱۳۸۱، ۱۶).

همچنین این بخش، ظرفیت‌های مناسبی جهت اشتغال زنان دارد، به‌طوری‌که در برخی از کشورها بیشتر از ۵۰ درصد شاغلین در این بخش را زنان تشکیل می‌دهند. از دیگر ویژگی‌های این صنعت تنوع پذیری آن است به‌طوری‌که برخی از محققان، گردشگری تفریحی، مذهبی و تاریخی را به تفکیک بررسی می‌کنند و همچنین نوع جدیدی از این صنعت تحت عنوان اکوتوریسم یا طبیعت گردی در حال گسترش است که دارای ظرفیت قابل توجهی در ایجاد فرصت‌های شغلی برای افراد بومی و مناطق دورافتاده می‌باشد و در بیشتر موارد کارکنان این بخش جوانان و زنان و حتی از میان دانش‌آموزان می‌باشند، این صنعت اکثراً افراد جوان را استخدام می‌کند و در واقع برای بسیاری از آنها نقطه ورود به بازار کار را فراهم می‌کند. زنان نیز به دلیل ترتیبات قابل انعطاف نسبت به زمان کار، راحت‌تر می‌توانند در کنار وظایف منزل به این حرفه نیز اشتغال داشته باشند (رضازاده، ۱۳۸۴، ۸۵).

اما از طرف دیگر سهم بالایی از اشتغال در این بخش به صورت غیر رسمی است و کارفرمایان ترجیح می‌دهند که کارکنان را به شکل غیررسمی استخدام کنند، به همین منظور دستمزدها عموماً در این بخش نسبت به بخش‌های دیگر پایین است و جریان شغلی یا تعداد افرادی که وارد این بخش می‌شوند و تعداد افرادی که از این بخش خارج می‌شوند بسیار بالاست و لذا فرصت‌های شغلی که در این بخش وجود دارد عمدتاً موقتی است. البته مهمترین دلیل برای جریان شغلی بالا در این بخش عدم امنیت شغلی این بخش است. به‌طور مثال در تحقیقی که در آمریکا انجام شده است، اگر هتل‌ها و رستوران‌ها ۱۲ دلار برای هر ساعت کار پرداخت کنند و تحویل داری بانک نیز همین

^۱ کارشناسی ارشد مدیریت جهانگردی، گرایش بازاریابی - دانشگاه علامه طباطبایی

میزان و یا حتی کمتر پرداخت کند، افراد تحویل‌داری بانک را ترجیح می‌دهند، چرا که این شغل با ثبات‌تر نسبت به شغل اول و دارای آینده کاری مناسب‌تری است (سازمان بین‌المللی کار، ۲۰۰۱)، لذا تا زمانی که این صنعت شرایط برابری برای وضعیت اشتغال در مقایسه با دیگر بخش‌ها بوجود نیامد مشکل تغییر شکل کارکنان این بخش وجود خواهد داشت و این مهم با پوشش دادن سهم بالای اشتغال این بخش در فعالیت‌های رسمی است. چرا که در شرکت‌ها و بنگاه‌هایی که کارکنان به عنوان یک دارایی ارزشمند به حساب می‌آید و دارای آموزش کافی هستند، آنها مسئولیت بیشتری در ازای خدمات به شرکت احساس می‌کنند و زمانی که از آنها در خصوص تغییر شغل نظرخواهی می‌شود، نرخ‌های تغییر تعداد کارکنان بسیار کم است (قویدل، ۱۳۸۳، ۶۱). به‌طور کلی از مهمترین ویژگی‌های اشتغال گردشگری می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف) کاربربودن نسبی صنعت گردشگری: گردشگری یک صنعت کاربر است. از آنجا که بسیاری از خدمات گردشگری را نمی‌توان با استفاده از فناوری ارائه نمود اشتغال نیروی انسانی در این صنعت فراوان است. این دسته از مشاغل درمورد فعالیت رستوران‌ها، عرضه سوغات و فعالیت‌های کوچک بویژه در کشورهای با دستمزد پایین مصداق می‌یابد. دلیل اصلی پیدایش این پدیده نیز، اهمیت خدمات مشخصی نظیر صنایع دستی می‌باشد. در مقابل باید توجه کرد که فعالیت‌های حمل و نقل و تورگردانی یا ساختن هتل‌هایی با تجهیزات رفاهی وسیع اساساً سرمایه‌بر هستند همچنین می‌توان وجود فعالیت‌های کارآفرینی کوچک، در بسیاری از حوزه‌های گردشگری را دلیل اشتغال‌زایی مناسب این صنعت دانست. گروه‌های خود اشتغال که فعالیت‌هایی چون عرضه سوغات را انجام می‌دهند با سرمایه‌گذاری اندک در گردشگری فعالیت می‌نمایند و صرفاً عرضه‌کننده نیروی کار خود هستند (برادران، ۱۳۸۵، ۵۵). از این‌رو توسعه گردشگری در مکان‌های مختلف زمینه‌های ایجاد اشتغال دائم و فصلی و نیمه وقت را برای نیروی انسانی با تخصص و آموزش متوسط فراهم می‌آورد و از نرخ بیکاری می‌کاهد. علاوه بر اشتغال‌های مستقیم در گردشگری زمینه فعالیت‌های دیگر که در ارتباط با گردشگری هستند همچون کارهای ساختمانی، تعمیرات، کرایه اتومبیل، دست فروشی و نظایر اینها برای افراد بومی فراهم می‌گردد. هرچند اینگونه فعالیتها از نظر ثبات درآمد نامطمئن هستند اما می‌توانند حداقل درآمدی را برای خانوارها فراهم سازند (حاجی محمد امینی، ۱۳۸۷، ۲۲۴). در مجموع اشتغال‌زایی صنعت گردشگری به خصوص در کشورهای توسعه نیافته و در حال توسعه امری مسلم است.

ب) مشاغل با دستمزد پایین: بخش گردشگری درآمد یکسانی را ایجاد نمی‌کند، در بیشتر کشورها به دلایل زیر سطح دستمزدها در این بخش نسبت به سایر بخش‌ها پایین‌تر است.

۱- بسیاری از مشاغل گردشگری ساده هستند.

۲- بسیاری از کارکنان این صنعت دائمی نبوده و نرخ ورود و خروج کالا بالاست.

۳- تشکیلات اتحادیه‌ها و چانه زنی جمعی برای درخواست افزایش دستمزدها اغلب ضعیف است.

۴- در مناطقی که فعالیتی به جز گردشگری وجود ندارد یا محدود است اشتغال در گردشگری دارای هزینه فرصت صفر یا ناچیز است، بنابراین به دلیل نبود مشاغل رقابتی، گردشگری یک صنعت انحصاری در خرید خدمات نیروی کار است و در نتیجه سطح دستمزدها را پایین نگه می‌دارد.

۵- در کشورهای توسعه نیافته که گردشگری اخیراً در آنها گسترش یافته سطح دستمزدها اغلب بسیار پایین است. زیرا نیروی کار فراوان است. در عین حال کار فرمایان نیز ممکن است مدعی شوند که باید وجوهی را صرف آموزش حرفه‌ای افراد نمایند تا برای ارائه خدمات گردشگری آماده شوند، به همین خاطر به آنها دستمزد پایین را می‌دهند.

۶- در برخی از مشاغل گردشگری نیز که در آن افراد از تخصص‌های قابل مبادله در سطح بین‌المللی برخوردار هستند، به دلیل محدودیت عرضه، دستمزدها می‌تواند بالا باشد. لیکن غالب دستمزدهای افراد شاغل در این صنعت پایین است.

ج) اشتغال پاره وقت و موقت:

۱- شمار شاغلان در این صنعت و میزان ساعات کار قابل انتظار از آنان، متفاوت از یکدیگر است اما تقریباً در تمامی کشورها شاغلان بسیاری در این صنعت به طور موقتی و پاره وقت کار می‌کنند.

۲- کارفرمای بخش‌هایی از صنعت گردشگری که ظرفیت ثابتی دارند، با استفاده از شاغلان پاره وقت و موقت می‌توانند هزینه ثابت نیروی کار را به هزینه متغیر تبدیل کنند و در کل سطح هزینه‌های خود را تا جای ممکن پایین بیاورند.

۳- ماهیت بسیاری از فعالیت‌های مسافرتی و گردشگری شاغلان را می‌طلبد که به‌طور شبانه روزی یا دست کم بیش از ساعات کار معمول کار کنند. این امر به معنای چند نوبت کاری یا کار پاره وقت اضافی است. چنین کارکنانی اغلب شب کار هستند که شغل دومی را اختیار کرده‌اند (برادران، ۱۳۸۵، ۵۷-۵۵).

د) فصلی بودن مشاغل صنعت گردشگری: فصلی بودن گردشگری به این معنا است که در بسیاری از مقصدها دست کم دو بازار کار وجود دارد که یکی برای شاغلان دائمی این صنعت و دیگری برای شاغلین گردشگری در فصل شلوغ کاری است. اشتغال فصلی همچون اشتغال موقت، شاغلان حاشیه‌ای را جذب می‌نماید و اگر فشار تقاضا نسبتاً کافی باشد ممکن است دستمزدها افزایش یابد. پدیده فصلی بودن اشتغال در صنعت گردشگری، علاوه بر تاثیر بر مشاغل مستقیم گردشگری، در مشاغل غیر مستقیم مرتبط با صنعت گردشگری نیز تاثیرگذار است و در بازارهای آزادکار، این امر اغلب بر مهاجرت موقت و گسترده نیروی کار می‌انجامد که انتقال درآمد و مخارج القایی بین مناطق را در پی دارد (بول، ۱۳۷۹، ۲۲۳-۲۲۰).

یکی از مسائل و مشکلات کنونی مسئله بیکاری است. در چنانچه شرایط بخش گردشگری مخصوصاً با توجه به خصوصیاتش (فصلی و موقتی بودن بسیاری از مشاغل) می‌تواند، انبوهی از جمعیت بیکار را جذب کند. به‌علاوه روستاییان که کار اصلی شان فصلی است می‌توانند با دیدن آموزش دوره‌های کوتاه مدت به هنگام بیکار و کم شدن حجم کار کشاورزی، در بخش خدمات گردشگری مشغول به کار شوند و ضمن رهایی از درد بیکاری به درآمد جنبی دست یابند و سطح زندگی خود و خانواده را ارتقاء دهند (برادران، ۱۳۸۵، ۵۷).
لی در خصوص رابطه گردشگری و اشتغال معتقد است که:

۱- نوع فعالیت گردشگری، اشتغال را تحت تاثیر قرار می‌دهد زیرا برخی انواع آن کار برتر هستند. برای مثال در مکزیک نشان داده شده که کار در رستوران‌ها، تقریباً ۴۰ درصد اشتغال از کار در هتل‌ها و هتل‌ها بوده است.

۲- انواع مهارت‌های کاری موجود نیز به‌طور موضعی بر اشتغال اثر گذاشته‌اند این بدان معناست که در برخی جزایر کارآییب غالب کارگران، زن هستند و مشاغل برجسته نیز در دست مهاجران است.

۳- گردشگری ممکن است واقعاً شاغلین دیگر بخش‌های اقتصادی را جذب کند یا مشاغل نیمه وقت ایجاد کند که هر دو این موارد تاثیر چندانی در کاهش اشکال کلی اشتغال نخواهد داشت.

۴- اشتغال گردشگری اکثراً فصلی است، به‌عنوان مثال در حوزه کارآییب تعداد کارگران هر اتاق هتل‌ها از رقم بالای ۱.۴ در اوقات فصلی به ۰.۹ در اوقات غیر فصلی تغییر می‌کند (لی، ۱۳۷۸، ۶۷-۶۴).

یانگ اعتقاد دارد: «سهم رو به رشد نیروی کار که در صنعت گردشگری به کار گرفته شده است، تاثیر نگران‌کننده‌ای بر رشد اقتصادی منطقه دارد به اعتقاد وی اشتغال در صنعت گردشگری بسیار سودآور و سهل‌تر از مشاغل دیگر بوده و در نهایت گرایش به سمت این صنعت بسیار شدیدتر از دیگر بخش‌ها و صنایع می‌باشد» (برادران، ۱۳۸۵، ۵۸).

«گردشگری صنعتی خدماتی است که نیاز به تعداد بسیاری نیروی انسانی در مقایسه با سایر بخش‌ها دارد. نسبت کارکنان این صنعت در برابر مبالغ سرمایه‌گذاری شده بسیار بالاست. به‌عبارت دیگر گردشگری، صنعتی کاربر و اشتغال‌زا است که افراد را با مهارت‌های گوناگون به اشتغال در می‌آورد و یکی از طرق مؤثر برای غلبه بر مشکل بیکاری است» (همان، ۵۸) به‌طوریکه در سال‌های اخیر، گردشگری شاغل بسیاری را در کشورهای در حال توسعه ایجاد کرده است و حتی در بعضی کشورها مهمترین منبع اشتغال بوده است. افزایش پول مصروفه توسط گردشگری در این کشورها به نوبه خود تقاضای بیشتری را برای خدمات و کالاها می‌افزاید که این امر موجب اشتغال و قدرت خرید افراد محلی می‌گردد. بنابراین کشورهای در حال توسعه باید با برنامه‌ریزی دقیق امکان توسعه پایدار و مستمر گردشگری و بخش‌های وابسته به آن را فراهم کنند به‌علاوه اگر چه گردشگری ممکن است صنعتی کاربر باشد، لیکن کیفیت کارهای ایجاد شده نسبتاً پایین است و فصلی بودن این صنعت به مشکل فوق‌الذکر می‌افزاید و غالباً منجر به این می‌گردد که بسیاری از مشاغل، ماهیت نیم وقت و یا موقت

داشته باشد(همان، ۵۹). و لا نیز از سطح پایین دانش فنی، تحرک بالای کاری، دوران کاری غیر معقول و ساعات غیر معقول (یعنی استفاده از تعطیلات در خارج از فصل گردشگری) طول مدت کار روزانه، خستگی جسمی و فشارهای روانی به عنوان خصوصیات اشتغال در شاخه‌های مختلف گردشگری نام می‌برد(ولا، ۱۳۸۴، ۱۵۴).

از آنجا که نرخ بیکاری در کشورهای در حال توسعه بسیار بالاست، بنابراین ضروری به نظر می‌رسد که فعالیت اقتصادی جدیدی برای کاهش آن ایجاد گردد. گردشگری اصولاً به عنوان یک حرفه خدماتی متمرکز بر نیروی کار بسیار مورد توجه است، زیرا تعداد بسیار نیروی کار غیر ماهر و نیمه ماهر را به استخدام در می‌آورد. در نتیجه، کشورهای در حال توسعه باید بر روی آزمایش توانمندی ایجاد حداکثر اشتغال، تکیه کنند و از دانش فنی که منطبق با سطح هر کشور است، استفاده نمایند و همچنین هزینه‌های کارگری و هزینه‌های تعویض تجهیزات و دستگاه‌ها نیز باید مورد مطالعه قرار گیرد، تا فراورده‌های گردشگری به صورت قابل رقابتی باقی بمانند(همان، ۲۴۰).

منابع و مأخذ:

۱. برادران، مراد. (۱۳۸۵). بررسی نقش توریسم در اشتغال استان اردبیل. پایان نامه چاپ نشده. دانشگاه تهران.
۲. بول، آدریان. (۱۳۷۹). اقتصاد سفر و جهانگردی. (ترجمه علی اعظم محمد بیگی). تهران: موسسه فرهنگی آینده پویان.
۳. حاجی محمد امینی، صمد. (۱۳۸۷). گردشگری ابزاری برای کاهش فقر در کردستان (مجموعه مقالات). تهران: جهاد دانشگاهی، ۲۴۳-۲۱۹.
۴. رضا زاده، حافظ. (۱۳۸۴). نقش گردشگری برای ایجاد فرصت‌های شغلی در شهرهای ایران (پژوهش موردی: شهر مشهد). رساله دکتری چاپ نشده. دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات.
۵. سازمان میراث فرهنگی و گردشگری. (۱۳۸۱). اهمیت جهانگردی در صادرات نامرئی کشورها. (مجموعه مقالات جهانگردی) (ترجمه و تلخیص و تدوین: دفتر برنامه ریزی و امور فنی)، واحد آمار، تهران: سازمانی جهانی گردشگری.
۶. قویدل، صالح. (۱۳۸۳). ظرفیت‌های اشتغال زایی در بخش هتل و رستوران در ایران. فصلنامه مطالعات جهانگردی. دانشگاه علامه طباطبایی، ۶ صص ۵۷ تا ۷۵.
۷. گی، چاک، وای. (۱۳۸۶). جهانگردی در چشم اندازی جامع. (ترجمه علی پارسائیان، سید محمد اعرابی). تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۸. لی، جان. (۱۳۸۷). گردشگری و توسعه در جهان سوم. (ترجمه عبدالرضا افتخاری و دیگران). تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی.
۹. لفظی، لی لا. (۱۳۸۲). توسعه صنعت گردشگری راهکاری برای خروج از بحران بیکاری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده. دانشگاه تهران.
۱۰. ولا، فرانسوا و همکاران (۱۳۸۳). گردشگری بین المللی. (ترجمه محمد ابراهیم گوهریان و همکاران)، تهران: امیرکبیر.

11. International Labour Organization. (2001). *Human Resources Development, Employment and Globalization in the Hotel, Catering and Tourism Sector*. Geneva